

Om svårigheten att begränsa sitt sökande

av Fredrik Sjöberg

Doktorsföreläsning i Lund den 31 maj 2013

När jag för en tid sedan befann mig i Grisbukten, på Kuba, av en tillfällighet på jakt efter världens minsta fågel, en mycket sällsynt kolibri av samma storlek som ett bi, drabbades jag helt utan förvarning av ett minne, lika tydligt som en scen i en teaterpjäs. Det var i augusti 1978. Jag var ännu inte 20 år fyllda och höll som bäst på att installera mig som nybliven biologistudent i Lund. Jag hade lyckats komma över ett rum på Parentesen, den stora studentkasernen söder om Botaniska trädgården, och var just i färd med att inventera kylskåpets torftiga förråd av blodpudding, pölsa och syntetiska falukorvar, när en så av mina nyvunna korridorkamrater dök upp i köksdörren; han mönstrade mig uppifrån och ner och sa något inledande, liksom trevande, om den olidliga sensommarhettan därute, varefter han öppnade ett skåp och tog fram två dricksglas. Han försvann tillbaka till sitt rum ett ögonblick, men var strax tillbaka, nu med en till hälften tömd helflaska Havana Club. Hans replik var kort och kärnfull. Jag glömmer den aldrig. ”Välkommen till Lund, här stöder vi den kubanska exportindustrin.” Det var naturligtvis en lovande början på min bana som lundabiolog.

Vägen var utstakad sedan länge. Att pojken skulle bli biolog var uppenbart för alla som hade sett honom springa tvärs igenom varje sommar ända sedan förskoleåldern, med en fjärilshåv i handen. Jag var född linnean, och den där dagen på Parentesen i Lund var jag dessutom redan en veteran, organiserad fältbiolog sedan tio år och redan väl förtrogen med den fauna och flora som biologlinjens inledande kurser handlade om. Det var som att komma hem. Och medan spriten sakta verkade i solidaritetens namn spådde jag mig själv, i all enkelhet, en lysande framtid. Ändå blev ingenting som jag hade tänkt mig. När jag fem år senare övergav studierna och flyttade till en osäker framtid i Stockholm, hade jag inte ens en examen, och på den vägen är det. Nog för att jag hade lärt mig mycket nytt, och fått vänner för livet, men slutligen hade också insikten slagit mig att vetenskapen, eller åtminstone den akademiska världens labyrintiska ekosystem, krävde andra talanger än mina. Jag förstod inte då vad som fattades mig, och jag lutar än i dag åt att slumpen styrde nästan allt, men på senare år har jag ändå utarbetat en teori om varför jag misslyckades. Den handlar om konsten att begränsa sig. Sålunda är denna föreläsning, vars inre energi kommer av tacksamhet i dess renaste form, ett försvar eller i alla fall ett försök till förklaring av mina tillkortakommanden på naturvetenskapens vida fält.

Världens minsta fågel, den så kallade bikolibrin (*Mellisuga helenae*), finns bara på Kuba, och i likhet med flera andra av öns endemiska arter är den hårt trängd under trycket av exploateringen som började redan på spanjorernas tid. Mil efter mil av sockerrörsplantager. I dag förekommer bikolibrin bara på några få ställen, och ett av dessa är Zapata Swamp, en vidsträckt nationalpark i närheten av Grisbukten på den del av ön som vetter mot Karibien. Fågeln är verkligen inte stor. Dess längd för tanken till en större fluga, och vikten uppgår till 1.6 gram; under häckningssäsongen bygger den ett bo med ungefärligen samma diameter som en doktorsring. Äggen är inget man äter till frukost.

Efter ett par veckor fyllda av strapatser försökte jag dra mig till minnes varför jag ens hade kommit på idén att resa till Kuba. Äventyr av det slaget har aldrig passerat mig. Jag blir bara trött av alla upplevelser; när andra, mer normala människor, flänger omkring och suger i sig intryck av alla slag brukar jag bli sittande på hotellen, där jag huvudsakligen ägnar mig åt hemlängtan, apatisk, och nu ville ödet att jag skulle stranda på ett sovjetiskt beachhotell i stabil betong, just på den plats där USA genom ett misslyckat invasionsförsök, i april 1961, för alltid skrev in Grisbukten i historieböckerna. Fidel Castro och hans mannar låg beredda i buskarna när amerikanerna kom, varefter alltsammans utvecklade sig till ett komplett fiasko. Min egen Kubaresa var på väg i samma riktning när jag så plötsligt uppsnappade några ord av en konversation vid ett angränsande bord i baren. Man talade om fåglar, både på franska och engelska, och det som fick mig att spetsa öronen var några förflugna ord om den där kolibrin. Världens minsta fågel.

Det visade sig att det där hotellet befolkades av brokig samling kanadensiska fågelskådare. Medan USA i det längsta har framhärdat i sin infantilt fåniga blockad av Kuba, som vore hela världen en sandlåda för feluppfostrade barn, har Kanada under alla år förhållit sig mer neutralt i frågan om revolutionen, för att inte säga välvilligt. Därför är Kuba sedan länge kanadensarnas turistparadis. Man möter dem överallt, mest kanske i form av lätt berusade, rödfnasiga solbadare på stränderna, men alltså även i ornitologens förädlade gestalt, eller ska vi kanske säga artjägare, komplett utstyrda med tyska kikare och teleobjektiv av en längd som kan få en freudian att falla i trans av bekräftelselycka.

Jag visste naturligtvis att fågeln fanns i området, för jag reser ingenstans utan fågelbok och lärde mig redan i Lund värdet av att i livets alla skeden bära med sig en dyr tysk kikare, men jag hade inte gjort mig några illusioner om att få se den. Bara några dagar tidigare hade jag gjort ett halvhjärtat och som väntat fruktlöst försök att få se den förmodat utdöda elfenbensnäbben, världens största hackspett, i de otillgängliga bergen långt borta i öster,

ovanför Guantánamo Bay, och jag tänkte nog att den legendariska bikolibrin antagligen var ungefär lika svår att få syn på.

Men allt ändrades nu, och som så ofta händer, tog min resa strax en helt ny vändning. Mannen som anförde de kanadensiska optikbögena visade sig nämligen vara ingen mindre än Arturo Kirkconnell, infödd kuban och författare till boken *Birds of Cuba*, just samma bok jag hade släpat med mig ända dit. Nej, *så* svårt var det inte, berättade han, och gav mig några tips av det slag som bara de riktiga experterna brukar ha i beredskap. Redan tidigt nästa morgon anlidade jag en guide från trakten, och så kom det sig att jag denna tropiskt varma dag i mars, just när huset hemma på Runmarö sakta men säkert översvämmades på grund av ett fruset avlopp, vilket jag lyckligtvis inte visste då, att jag denna marsdag slutligen fick se en hel rad endemiska fågelarter, däribland *Mellisuga helenae*, bikolibrin. Och egendomligt nog var det först när jag verkligen fick se den, och förstod varför den så ofta liknas vid en insekt, som jag kom ihåg historien om Douglas Melin. Hur hade jag kunnat glömma honom?

Till saken hör att jag genom åren har intresserat mig en del för flugor. Blomflugor. Det är en lång historia som inte ska berättas här, men så mycket bör sägas, att jag i den delen av min karriär står i djup tacksamhetsskuld till några av den svenska flugsocietetens portalgestalter – Mikael Sörensson till exempel och inte minst Hans Bartsch, salig i åminnelse, män som säkerligen hade åtnjutit berömmelse i paritet med Tiger Woods om nu bara flugsamlandets ädla sport hade varit lite större och haft starkare sponsorer. Hur som helst, mitt intresse för blomflugor var från början ett försök till begränsning – jag samlade enbart blomflugor, ingenting annat, enbart på Runmarö, ingen annanstans – men kunde såklart inte låta bli att snegla också åt annat som susade förbi, varför jag med tiden, mot alla mina principer, även byggde upp en mindre men lika fullt respektingivande samling av rovflugor, familjen Asilidae, ni vet, de där storvuxna, borstiga mördarmaskinerna som dödar andra insekter i flykten med samma sömngångaraktiga säkerhet som datorstyrda drönare.

I mitt bibliotek finns därför standardverket på området, *Contributions to the Knowledge of the Biology, Metamorphosis and Distribution of the Swedish Asilids*, tryckt 1923 och författad av den store rovflugeexperten, sedermera bortglömde antidarwinisten och äventyraren Douglas Melin. Vilken kille!

Douglas Edvard Melin var född i Göteborg 1895 och kom att uträtta en hel del trots att han gick ur till sina fäder blott 50 år gammal, 1946. Att jag kom att tänka på just honom, där i bushen innanför Grisbukten, berodde på att jag först mindes något annat, en kortfattad notis av det slag som vi entomologer ständigt utbyter med varandra, vars innehåll handlade om en sentida iakttagelse från Sydamerika, av en osedvanligt stor fluga i familjen Asilidae som

lyckades fånga och dräpa en kolibri. Först vid åsynen av den kubanska bikolobrin tycktes mig denna observation fullt rimlig. Så stora flugor finns faktiskt, och så små fåglar, varvid min tanke fick liksom vingar och flög vidare till mitt eget första möte med den monstruösa rovflugan *Laphria gibbosa* hemma på ön, som ledigt fångade ganska stora långhorningar i solskenet. Ja, och därifrån var steget inte långt. Jag artbestämde min första *Laphria gibbosa* med hjälp av Melins bok, som var hans doktorsavhandling, och kom senare av skäl jag inte minns att intressera mig en smula för hans person. Det var något gränslöst över den mannen; hans egensinne tycktes mig åtminstone ligga mycket nära den gräns där originaliteten övergår i dumdristighet. Att han föll i glömska är inte svårt att förstå.

Det fanns mycket pengar i familjen Melin. Douglas farfar, den mångårige, konservative riksdagsmannen Olof Melin (1834–1925), hade skapat sig en förmögenhet inom sjöfarten, och när han på sin ålderdom lämnade Göteborg och bosatte sig i Stockholmsförorten Djursholm, öppnade sig rika möjligheter för hans två söner, Ernst Waldemar och Olof Werling, att sätta sprätt på stålarna. Jag återkommer till dem, Douglas Melins pappa och farbror, men först ett par ord om vetenskapsmannen själv och hans bana som flitig men misslyckad biolog i Uppsala.

Avhandlingen om de svenska rovflugorna innebar naturligtvis att han i någon ringa mån blev odödlig. Det finns alltid några flugmänniskor och liknande kufar i omlopp som vet vem han var, och de som intresserar sig för den litterära genre som var en frukt av upptäcktsresornas tid, de vetenskapliga expeditionerna, känner möjligen till hans båda böcker från Sydamerika, *I Amazonas urskogar* och *På Andernas östsluttningar*, utgivna 1929 respektive 1931. Att någon också läser dem, det tvivlar jag på. De är ganska konventionella och torrt sakliga exempel på en typ av böcker som snart skulle försvinna och ersättas av naturfilmer och annat i den vägen. Den enda gången prosan lyfter och fångar läsaren är när författaren beskriver hur hans reskamrat, barndomsvännen Arthur Vilars (1897–1924), förgäves kämpar mot en av dessa förbannade febersjukdomar som i alla tider har framtonat som tropikresenärens främsta källa till hemlängtan. Vilars dör, 27 år gammal, och Melin stångar sig vidare genom djunglerna, för vetenskapen. Eller? Var det något annat? Ja, det är alltid något annat.

Frågan om vad som drev Douglas Melin är inte helt enkel att besvara, men låt mig ändå göra ett försök, och vi ska börja med hans allra första publikation, den långa uppsatsen ”Några tankar om mimicry och skyddande likhet med stöd av dipterologiska studier”, tryckt i Entomologisk Tidskrift 1918. Han vara bara 23 år den gången men uppvisar ändå en imponerande beläsenhet; han hade bokstavligen gnagt sig igenom litteraturen på

området, från 1700-talsverket *Zoonomia* av Erasmus Darwin och framåt. Han beskriver således med stor sakkunskap den utveckling som ledde fram till det stora genombrottet i slutet av 1800-talet, då forskare som Henry Walter Bates, Alfred Russel Wallace, Fritz Müller och Charles Darwin med gemensamma krafter kunde presentera en evolutionsbiologisk förklaring av fenomenet mimicry, den tongivande teori vi lever med än i dag. Men ungefär halvvägs in i uppsatsen vänder Melin de stora föregångarna ryggen för att istället framkasta en alternativ hypotes, delvis med stöd av nu glömda evolutionskritiker, delvis med utgångspunkt från egna iakttagelser i flugornas underbara värld. Det naturliga urvalet ger han inte mycket för. Det faktum att många flugor liknar getingar, bin och andra gaddsteklar har, menar han, ingenting att göra med deras fiender. Fåglar begriper sig inte på det där. Och att andra insekter, vandrande pinnar och allt vad det nu är, har en förunderlig förmåga att smälta in i omgivningen, och bli nästan osynliga, kan inte heller det förklaras med att de som gömmer sig bäst överlever längst. Allt sådant är sekundärt, skriver Melin, varefter han talar sig varm för att färger och former i djurvärlden endast kan förklaras med omvärldsfaktorer som temperatur, ljusförhållanden, levnadssätt och så vidare. Han dömer inte ut det naturliga urvalet helt, men i fallet mimicry och skyddande likhet är den teorin ett stickspår. Humbug. Han skriver:

Om man redan vid en ytlig betraktelse börjar tvivla på darwinisternas färgteorier, så gör man det ännu mer vid ett närmare studium. Detta kan ju synas egendomligt, eftersom många frejdade vetenskapsmän hylla desamma, men jag framhåller då, att mimicryläran kom till under en tid, när hela världen upprördes av Darwins teorier och följaktligen var mindre utsatt för kritik än under andra omständigheter. Dess anhängare utövade troligen en stor *suggestion* på varandra, vilken ännu i dag gör sig gällande.”

Pang på, inga krusiduller. Det finns inget religiöst över hans resonemang, inte ett spår av nutidens lika försåtliga som stendumma predikotexter om intelligent design. Inte alls. Han tror bara att han kommit på en vetenskapligt sundare teori än Charles Darwin och grabbarna. Det var också därför han reste till Sydamerika under några år på 1920-talet; han behövde helt enkelt underbygga sina spekulationer med ytterligare fältstudier. Han skulle minsann inte vika ner sig. Det vetenskapligt övermäktiga motståndet stimulerade honom bara, vilket framgår av de böcker han senare skrev, som förutom den invecklade frågan rörande mimicry handlade om relationen mellan myror och växter, om svängkolvarnas funktion hos tvåvingarna och om samevolutionen, eller snarare bristen på samevolution, mellan kolibrier och fågelpollinerade

växter. Jag är ganska säker på att han hade fel i många av sina vetenskapliga hypoteser, och jag anar också varför han inte gav sig, utan föredrog att betrakta sig själv som en outsider.

Vi närmar oss nu en av förklaringarna till varför jag blev författare och inte forskare. De som hade fel, historiens förlorare, intresserar mig helt enkelt mer än de som prickade rätt och skulle belönas med ära och berömmelse. Och vad värre är, jag har alltid haft lite svårt för att koncentrera mig på vetenskapliga fakta, på *vad* man skrev och sa och tänkte. Själva teorierna. I ett visst skede börjar jag alltid att intressera mig mera för *varför*. Bevekelsegrunderna. Passionerna under ytan. Douglas Melin är ett bra exempel.

Det som fick mig att följa hans halvt igenblåsta spår var en skrivning i artikeln om honom i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, detta ovärderliga bokverk som nu finns öppet och gratis för alla på nätet. Det står såhär: "På grund av att fadern hade en något äventyrlig läggning bodde Douglas Melin från tidiga år i farföräldrarnas hem i Göteborg och Djursholm". Och farfar var, som vi redan sett, rik och berömd och handlingskraftig. En man att mäta sig mot. Pappan, däremot, var en slarver. Redan här började jag ana ett fadersuppror.

* * *

Låt mig här inflika en parentes, vi kan kalla den genusvetenskaplig. Jag har fått mycket beröm för mina böcker, ibland mer än jag tål, men också en del kritik, och ett återkommande inslag härvidlag är en viss besvikelse över att mina hjältar nästan utan undantag är män. Till en del handlar detta förstås om identifikation, liksom det faktum att både vetenskapen och konsten länge var just männens värld. Men här finns också en annan faktor som jag vill anföra till mitt försvar, och den har att göra med mina hjältars innersta motiv. Många yrkesmän har helt enkelt oftare än kvinnor en dold agenda, ibland omedveten, och blir på så vis intressantare för mina syften. Kanske är detta ett övergående fenomen, en olikhet som snart är uttraderad av den kulturella evolution som går så oändligt mycket snabbare än den biologiska, men än så länge tycks mig denna genusbetingade skillnad vara en realitet. Jag ser det överallt. Läkare, präster, biologer, konstnärer och allt vad det nu är, yrken som tidigare dominerades helt av karriärlystna alfahannar, ibland fullkomligt hänsynslösa i sin äregirighet, utvecklas nu allt mer till yrken med jämnare könsfördelning, och även om alla människor nu och då drivs av dolda motiv och dunkla passioner, har jag en känsla av att kvinnor, generellt sett, har ett mer avspänt förhållande till sitt ego såtillvida att intresset för ämnet och gärningen i sig är större än drömmen om odödlichkeitens ära. Jag kan ha fel, men om det ligger något i denna amatörpsykologiska förmodan, är jag ganska säker på att utvecklingen är av godo.

* * *

Nå, det var en parentes. Åter till Douglas Melin och hans fadersuppror. Den där kryptiska meningen om att hans pappa var av den äventyrliga sorten visade sig nämligen vara ett understatement. Ingen förbild, precis. Snarast en katastrof. Douglas farbror var desto lyckosammare; stämmer mina teorier var det han, Olof Werling Melin (1861–1940), som vid sidan av gubben i Djursholm var den unge biologens inspiratör. Denne man var visserligen en ganska medioker militär, men han var också en framstående cyklist och rent allmänt en friskus av den sportiga typen, och framför allt lyckades han säkra en riktigt eldfast berömmelse som reformatör inom den då mycket dynamiska stenografibranschen. Han hittade kort sagt på ett helt nytt system för stenografi, så oslagbart bra att alla de gamla snart var glömda; redan vid sekelskiftet bildades Melinska Stenografiförbundet, aktivt än i dag, och hans böcker i ämnet sålde som smör, hundratusentals exemplar. Hans ryktbarhet var rent av så stor att revykungen Karl Gerhard kallade sin allra första scenshow ”Melins system”. Det var 1916, två år innan brorsonen Douglas angrep darwinisterna med sitt eget systemförsök som tillhygge.

Douglas Melin ärvde sin farbrors intressen både för det militära och för idrotten. Parallellt med biologistudierna utbildade han sig till reservofficer, och han ska tidigt ha varit en hyggligt slagfärdig boxare. Hans paradgren var dock en annan: stående längdhopp. Den som söker noga i kalenderbitarnas kolumner som sammanfattar svenska idrottsframgångar finner hans namn som deltagare vid de olympiska spelen i Stockholm 1912, då han, bara 16 år gammal, erövrade en hedersam fjortondeplats i just stående längdhopp. Han skulle sedan bli svensk mästare i denna gren inte mindre än sex gånger, och även om nu ingen vet något närmare om sambandet mellan Melins entomologiska böjelser och hans teknik som längdhoppare, kan jag inte frigöra mig från bilden av en gänglig, förvuxen gräshoppa som sprätter iväg några meter, där i sandgropen på Stockholms stadion.

Själv är jag aktivt ointresserad av idrott, som i många av sina moderna yttringar är en vulgär och fördummande verksamhet, men jag måste erkänna att jag nu förlorade mig ett par dagar i studier av utdöda idrottsgrenar. Man tävlade på den tiden i stående längd, stående höjd och stående tresteg. Utrymmesbesparande grenar alla tre, som dock senare försvann undan för undan, i land efter land, för att slutligen, på elitnivå, utövas endast i Norge. Och hade detta inte varit bara en kortfattad föreläsning, byggd på tacksamhetens fasta grund, hade jag här fördjupat mig i historien om en fjärde hoppgren som också den kan spåras till Norge,

nämligen stående stavhopp, men fastän jag inser att också ni undrar hur detta gick till, tvingas jag av tidsskäl att avstå från den saken, för annars kommer vi aldrig fram till den person som jag tror är avgörande för Melins fåfänga försök att kullkasta självaste Charles Darwin. Alltså: fadern.

Ernst Waldemar Melin (1866–1915), i efterhand kallad grosshandlare, är den ende i den här historien som inte förärades någon artikel i *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Han är bara försvunnen. Och det kan man förstå, för han arkebuserades i gryningen den 10 september 1915, i Tower, London. Tyvärr var hans öde ganska välförtjänt. Engelsmännen visste vad de gjorde.

Jag ser vad ni tänker. Att jag står här och ljuger. Att jag hittar på, fabulerar fritt, som vore alltsammans en hemlig hyllning till Fritiof Nilsson Piraten, som, vilket alla vet, sällan satte sanningen främst, men, som det heter, ”spetsade öronen då han hörde berättas att en järnspis hade flutit i land på Ven”. Och visst, det har väl hänt ibland att jag i mitt författarskap har tillämpat samma metoder som han, för det sannolika är oftare sannare än sanningen själv, men en sak håller jag styvt på i allt jag skriver, och det är att sådant som går att kontrollera ska vara sant, på riktigt. Därför ber jag här att få hänvisa alla tvivlare till den relativt nyutkomna boken *Shot in the Tower*, av Leonard Sellers, med den kittlande undertiteln *The Story of the Spies Executed in the Tower of London During the First World War*. Där berättas den länge helt bortglömda, tragiska historien om Douglas Melins pappa – som knappast kunde kvalificera sig för titeln grosshandlare, för han var en bortskämd spoling ur överklassen som jobbade för faderns rederi på västkusten men som senare skeppades iväg till diverse avvänjningskliniker i Tyskland för att bli kvitt ett allt besvärligare drogmissbruk. När så kriget bröt ut 1914 råkade han befinna sig i Ryssland, i en stad nedåt Svarta Havet, där man hoppades att han skulle skärpa sig som kontorist på en skeppsmäklarfirma.

Av detta blev inte mycket. Han återvände hem till fadershuset i Djursholm, där han dock blev nekad mera pengar, allt har ju en gräns, varefter han begav till Hamburg och med sina dåliga finanser och ännu sämre omdöme som drivkrafter lät sig enrolleras av tyskarna som spion i kriget mot England. Utrustad med instruktioner och en flaska citronsaft för osynlig skrift sändes till London för att skaffa informationer om britternas flottrörelser. Men han var inget vidare bra på det heller, så han torskade rätt snart, arresterades, dömdes till döden och avrättades i Tower. En bedrift förstås, på sitt sätt, för såvitt jag vet har ingen annan svensk tagits av daga där under de tusen år som gått sedan Vilhelm Erövraren byggde stället. Men ändå, man förstår att sonen Douglas ville visa världen sin duglighet. Rovflugorna vara bara en

uppvärmning. Mimicry, bedrägeriets biologi, var gåtan han ville lösa, och för en ung biolog på den tiden fanns ingen större fadersgestalt än Charles Darwin. Ja, och på den vägen är det.

Innan jag lämnade Lund för gott 1983 var jag indragen i ganska långt gångna planer på att starta en helt ny avdelning, tänkt att inrymmas i något skrymsle på Ekologihuset. Institutionen för Evolutionsteori. Den mångfasetterade evolutionsbiologin låg redan då som sig bör utspridd över alla biologiska institutioner, men hur det nu var så tyckte vi att ämnet i sina mer vidlyftigt spekulativa delar förtjänade en helt egen avdelning. Den då ännu tämligen obemärkte engelsmannen Richard Dawkins hade just utkommit med sin andra bok, *The Extended Phenotype*, och vi var alla mycket uppjagade. Detta var framtiden. Och själva finessen med den där institutionen, tänkte vi, var dessutom att den skulle vara billigare i drift än alla andra. Det enda som behövdes var ett stort bord, några mjuka fåtöljer och en kaffeautomat. Inga laboratorier, och fältstationer behövdes inte heller. Bara tankekraft och friskt humör. Sånär i efterhand inser jag naturligtvis att min egen medverkan antagligen skulle ha sparat ur ganska snart, för om min första brist som vetenskapsman var (och är) ett alltför stort intresse för människors motiv, så är min andra svaghet en patologisk oförmåga att hålla mig till ämnet. Jag kommer alltid på avvägar. Driver iväg som en barkbåt. Ständigt försöker jag ta mig an mycket begränsade problem och frågeställningar, och jag bosatte mig till och med på en mindre ö i havet för att få lite lugn och ro i min själ, men hur små saker jag än ger mig på, dröjer det inte länge förrän alltsammans kalvar iväg mot okänt mål, eller inget mål alls. Det välsignade tunnelseende som utmärker så många goda forskare fattas mig helt.

I det sista kapitlet av min bok *Russinkungen*, som avslutar en självbiografisk trilogi där stickspårens antal påminner om rangerbangården på Nässjö Central, finns en passage som belyser detta sorgliga faktum, och som dessutom passar bra just här, i dag.

Mitt sökande efter mening i tillvaron, via någonting väl avgränsat, förde mig slutligen fram till den tunna skriften *Faunan i Lunds Domkyrka*. En vetenskapsman, beundransvärd i sin korrekta saklighet, redovisar vad han funnit under en inventering av helgedomen – det var i maj 1936 – alltifrån fladdermössen i torngluggarna till gråsuggorna i sakristian och alla de hoppstjärter av skilda slag han hittat bland mögel och skräp i kryptans mörkaste skrymslen. Han hade till och med håvat efter plankton därnere, i den tusenåriga brunnen.

Den sortens vetenskap, enkel faunistik inom snäva ramar, tilltalar mig mer än allting annat inom naturvetenskapen, antagligen för att jag alltid har varit samlare, men också för att jag älskar öar i tillvaron, och en gammal kyrkobyggnad är en ö så god som någon. Men det är

klart att också den historien ledde vidare. Visserligen följde jag inte spåret någon längre sträcka den gången, och jag ska inte göra det nu heller, bara nämna i korthet vem som skrev den där uppsatsen och framhålla hans bana i Lund som ett föredöme. För även om jag inser att specialiseringen, konsten att begränsa sig, är en eftersträvansvärd egenskap inom vetenskapen, ja nödvändig, undrar jag ibland om det ändå inte har gått för långt. De franska encyklopedisternas tid är förstås ett överspelat stadium – ingen kan längre omfatta allt – men kanske fanns ändå en guldålder inom vår vetenskap som det kan vara värt att minnas, ett historiskt skede när också professorerna hade tid att vända sig mot en bred publik av sådär lite lagom nyfikna lekmän.

Därför, till sist, några ord om Bertil Hanström (1891–1969), under närmare tre decennier fram till sin pensionering 1957 prefekt och professor i zoologi på Helgonavägen här intill. Det var han som jagade hoppstjärter i domkyrkan, och förstod likaså värdet av att i *Sydsvenska Dagbladet* skriva en populärt hållen uppsats om saken, komplett med en fullkomligt obetalbar poäng om den för vetenskapen tidigare okända hoppstjärta man fann i kryptan och i den då livaktiga religionskritikens namn döpte till *Pseudosinella religiosa*.

Hanström var av allt att döma inte en lika komplicerad person som Douglas Melin, kanske för att han var smålänning, vilket ofta borgar för stabilitet, men han var lika fullt intressant, framför allt genom att han just lyckades kombinera vitt skilda verksamheter på ett sätt som ter sig snudd på omöjligt i dag. Han var inte bara professor, prefekt, prorektor och en framstående forskare, med evertebraternas nervsystem som specialitet, utan även redaktör under 25 år för tidskriften *Fauna & Flora*, en ledande kraft inom Skånes Naturskyddsförening och framför allt en synnerligen flitig folkbildare. Han skrev böcker om allt möjligt, reseskildringar, uppslagsböcker, populärvetenskap, expeditonsrapporter, läroböcker och essäsamlingar av ett slag som ingen sett maken till sedan Bengt Lidforss i generationen före honom røjde som en spränglärd huligan i spalterna. Med tanke på hur pressade akademikerna är nuförtiden, undrar man hur han kunde hinna med alltsammans. Delvis var förstås professorstillvaron bekvämare på den tiden, främst genom att anslagstilldelningen inte var lika nyckfull som nu, men det förklarar ändå inte allt. Kanske sållade man fram begåvningar på ett annat sätt än i dag, nog inte nödvändigtvis bättre, men annorlunda. Innan Bertil Hanström vid 40 års ålder blev professor i Lund arbetade han tio år som lektor på läroverket i Landskrona, en inte ovanlig karriärväg på den tiden, och en tung merit. Att undervisa tonåringar, som på grund av hormonstormen inte är intresserade av någonting annat än möjligen varandra, är en prövning som tvingar läraren att utnyttja samma pedagogiska trick, en del ganska fula, som utmärker god populärvetenskaplig litteratur. Någonting avgörande

händer, tro mig, när biologin förvandlas till naturhistoria. Och det vore förstås förmätet av mig, rent av opassande, att här i dag framföra kritik av tillståndet i den akademiska världen, men möjligen kan jag våga mig på en kort anteckning bara, om att nutida forskare med litterära ambitioner ibland har lite för höga tankar om läsarna, deras intresse för ämnet. Bortsett från historikers böcker om Hitler, samt närgångna skildringar av människans fortplantning, ja sex, ligger detta intresse på en valfri skala strax över noll. Vilket går att komma runt. Det finns många knep, som sagt.

Förresten var det kanske inte bättre förr. Vissa dagar har jag en känsla av att vi, i dag, lever i den bästa av världar. Att killar som Douglas Melin och Bertil Hanström kunde hållas med sina storstilade misslyckanden och triumfer berodde nog när allt kommer omkring inte bara på att universiteten var friare på deras tid, och attityden mer förlåtande gentemot vetenskapliga estradörer, och för den delen även haverister. Vad som ofta glöms bort, och nästan aldrig nämns i biografierna annat än med några få ord, är det faktum att merparten av alla till synes omnipotenta vetenskapsmän bakom sig hade hårt prövade hemmafruar som skötte allt det där andra som vi, i dag, åtminstone försöker dela, om inte annat på grund av att *våra* fruar har egna karriärer att tänka på.

Dessutom finns många goda skäl att ifrågasätta värdet av den tidens vetenskapliga individualism enligt vilken varje professor var sig själv nog. Nutidens månghövdade forskargrupper, ofta med internationell utbredning, är med all sannolikhet mycket effektivare än alla dessa solitärer. Kanske har de roligare också. Jag vet inte så noga. Mina kunskaper om den saken är klena, för jag har arbetat ensam vid mitt skrivbord i snart trettio år, inte direkt som ett rö för vinden, särskilt inte högervinden, men jag är nog i alla fall färgad av den satsa-på-dig-själv-ideologi som sjösattes just i början av 1980-talet, när kollektivismen var på väg ut. Det slår mig ibland, också nu, att alla de kollektiv som stod mig upp i halsen den gången, inom sig bar ett frö som senare skulle blomma ut i den moderna vetenskapens programmatiska samarbete i stora grupper. Ja, redan i början av 1980-talet fanns om jag minns rätt begreppet feromongruppen, på Ekologihuset, och fastän jag numera lutar åt att just ekologi är en aningen överskattad vetenskapsgren, så kan jag ju inte bortse ifrån att samarbetet i större forskarkollektiv är en förstärkning och rimligen en av orsakerna till att biologin i de flesta avseenden har en starkare ställning nu än på min tid. Om de inblandade forskarna fortfarande liksom klänger på varandra, också till vardags, och under organiserade former äter samma svårsmälta linsgrytor och löksoppor är mig obekant och inget jag lägger mig i. Just den kollektivismen hör inte till det jag saknar från livet i Lund. Dock tycker jag mig se att samarbete, allmänt sett, börjar komma till heders igen som en reaktion på den

extrema individualismen och dess dårhusmässiga marknadsanarki, och kanske, vad vet jag, kunde också min flackande blick och fallenhet för ovidkommande avvikelser från ämnet ha funnit en plats i någon modern forskargrupp, ledd av professor Löfstedt eller någon annan som han, som redan på 1970-talet, av politiska skäl, kunde tillgodogöra ansenliga mängder kubansk rom. Forskaren och författaren har trots allt mycket gemensamt; modet att misslyckas ibland och fantasi nog för att i alla fall försöka förändra världen.

Det där sista är kanske viktigast av allt, som svar på frågan om varför jag valde en annan väg i livet än den akademiska. Så låt mig avslutningsvis markera ännu en försvarslinje, den om världen. För såhär är det: vad ingen visste då, 1983 när jag for härifrån, var att biologin snart nog skulle överta fysikens och kemins position i meningen vetenskap som bokstavligen förändrar samhället. Fysik och kemi var industrialismens vetenskaper *par preference*, och jag glömmer aldrig prefektens ord när han hälsade oss nya studenter välkomna i augusti 1978. Vi var 60 studenter som började på Biologlinjen den gången, och han uttryckte en stor glädje över att vi var så många, trots, som hans sa ”att arbetsmarknaden för biologer är sämre än på mycket länge”. Som om vi hade hamnat i ett bakvatten. Den moderna syntesen inom evolutionsbiologin hade bara börjat slå igenom på allvar, begreppet biologisk mångfald var ännu inte myntat, datorer fanns inte och knappast någon kunde föreställa sig den revolution som stod för dörren inom genetiken. Att biologin skulle förändra världen.

Hade jag bara anat vad som komma skulle, kanske jag hade hittat en väg trots allt och suttit här nu, som professor, och välsignat slumpen som styrt mina livsval och väglett mig fram till den akademiska makt man i lyckliga stunder kan utnyttja till pläderingar för att någon snedseglad litteratör borde uppmuntras med ett hedersdoktorat.